

Kazimierz Bartkiewicz, Myśl historyczna w Polsce nowożytnej a dzieje ziem nadodrzańskich. Zbiór studiów, wybrał i przygotował do druku Tomasz Jaworski, Zielona Góra 2001, ss. 262

Tom *Myśl historyczna w Polsce nowożytnej a dzieje ziem nadodrzańskich. Zbiór studiów* został przygotowany z inspiracji uczniów, współpracowników i przyjaciół profesora Kazimierza Bartkiewicza dla uczczenia jego siedemdziesiątej rocznicy urodzin. Zawiera wstęp pióra Tomasza Jaworskiego poświęcony osobowości, drodze naukowej i twórczości Jubilata, jednego z najbardziej aktywnych i cenionych historyków, który opublikował ponad dwieście różnorodnych prac — artykułów, studiów, recenzji, rozpraw, publikacji zwartych. W rozległej i bogatej tematycznie twórczości można wyróżnić trzy podstawowe wątki. Pierwszy to refleksja nad myślą polityczno-historyczną polskiego oświecenia, drugi — badania poświęcone dziejom ziem nadodrzańskich oraz trzeci — związany z edukacją (ze szczególnym uwzględnieniem edukacji historycznej). W omawianym zbiorze wyraźnie dostrzegalny jest związek tematyczny pomiędzy tematami artykułów a kierunkami badań K. Bartkiewicza, znalazły się w nim bowiem pisane w różnym czasie artykuły, studia, referaty odzwierciedlające dwa pierwsze obszary zainteresowań Jubilata.

Książka została podzielona na trzy części: 1) *Świadomość historyczna polskiego oświecenia*, 2) *Ziemie Zachodnie w myśli historycznej w Polsce nowożytnej*, 3) *O ziemiach nadodrzańskich z dzisiejszej perspektywy badawczej*. Całość zaopatrzona jest w notę bibliograficzną z wykazem publikacji, z których pobrane zostały poszczególne artykuły.

W części pierwszej zarysowany jest wyraźnie obszar zainteresowań autora myślą polityczno-historyczną oświecenia. Znalazły się w niej następujące tytuły: *Oświeceniowe spory i dociekania wokół początków narodu polskiego*, *Wyobraźnia i historia w polskim oświeceniu*, *Memoriał Adama Naruszewicza w kręgu naczelnych idei oświecenia i Tadeusza Morskiego uwagi o historii w projektowanym przez niego kształceniu polskich dyplomatów*. Dwa pierwsze artykuły są refleksją nad szeroko rozumianą problematyką świadomościową i jej przeobrażeniami w epoce oświecenia. „Wiek Rozumu” przyniósł nowe spojrzenie na instytucje ustrojowo-prawne Rzeczypospolitej, genezę i pojęcie narodu i państwa, rekonstruowanie dziejów i nową ich ocenę. Ewolucja tego procesu, wpływ różnych pozycji ideologicznych, zaangażowanie ówczesnej nauki i publicystyki ukazano w pierwszym artykule. Drugi, poświęcony wyobraźni ujmowanej w powiązaniu z nauką oraz edukacją historyczną, jest przeglądem oświeceniowych identyfikacji pojęcia wyobraźni i jej łączenia się z historią na gruncie twórczości literackiej i plastycznej oraz refleksji filozoficznej.

Problematyka części II zogniskowana jest wokół Ziemi Zachodnich w nowożytnej myśli historycznej i zawiera następujące pozycje: *Siedemnastowieczni historycy polscy o współczesnych im ziemiach nadodrzańskich*, *Osiemnastowieczne wojny śląskie w opiniach przedstawicieli polskiego oświecenia*, *Problematyka śląska u Lelewela*, *Pogranicze lubuskie w nowożytnej myśli historyczno-politycznej (do 1918 roku)*. Niezwykle ciekawa jest refleksja nad dokonującym się w XVIII w. powrotem zainteresowania Ziemiach Zachodnimi, zamieszczona w artykule *Zwrot ku Ziemiom Zachodnim w myśli historyczno-politycznej polskiego oświecenia*. Autor stawia tezę, iż u podłoża zwrotu ku piastowskiemu, zachodniemu szlakowi znajdowała się opozycyjność oświecenia wobec poprzedzającej go epoki „sarmackiej” epoki. Wynikała ona

z krytycznego spojrzenia na politykę wschodnią dawnej Rzeczypospolitej i jej konsekwencje. „Sam jednak fakt, że w oświeceniu zaczęto zdawać sobie sprawę z niekorzystnego — na skutek dziejowych przemieszczeń — położenia geopolitycznego Polski i wysuwać na nowo, pod działaniem nowej motywacji, projekty odzyskania polskich ziem zachodnich, miał w przyszłości niezwykle doniosłe znaczenie. Zapoczątkowany wówczas zwrot ku tym ziemiom będzie się odtąd nasilał wraz z dalszym kształtowaniem się i dojrzewaniem polskiego narodu, stanie się ważnym składnikiem jego ideologii, a swoje ostateczne pozytywne rozwiązanie — po wielu kolejnych komplikacjach dziejowych — znajdzie w 1945 roku” (s. 124-125).

Ostatnia część książki to wybór artykułów będących efektem badań i zainteresowania dziejami ziem nadodrzańskich. Zgromadzone w niej zostały następujące tytuły: *Sieć parafialna na Ziemi Kłodzkiej u schyłku XIV wieku*, *Ziemie nadodrzańskie w okresie i zasięgu wojny trzydziestoletniej*, *Zagadnienie podatności ziem zachodnich na wpływy powstania kościuszkowskiego*, *Ziemie nadodrzańskie w dobie wojen napoleońskich*, *Czynniki i składniki zróżnicowania wyznaniowego na pograniczu śląsko-wielkopolsko-brandenburskim w okresie wczesnonowoczesnym*, *Szlachta pogranicza śląsko-lubuskiego w okresie wczesnonowoczesnym (XVI-XVIII wiek)*. Ziemie nadodrzańskie, obejmujące Śląsk, Ziemię Lubuską i Pomorze Zachodnie, jawią się w poszczególnych artykułach jako teren poważnie zróżnicowany pod względem politycznym, gospodarczym, wyznaniowym, społecznym oraz demograficznym, a wybór tytułów umożliwia zapoznanie z poszczególnymi zagadnieniami w rozległej przestrzeni czasowej — od schyłku XIV wieku do początku XIX wieku.

Omawiany tom jest bardzo wartościową pozycją z wielu względów. Zakres przedmiotowy zebranych artykułów i rozpraw doskonale ilustruje szeroki wachlarz zainteresowań badawczych profesora Kazimierza Bartkiewicza. Należy jedynie załować, iż nie znalazło się miejsce na prezentację prac poświęconych historii edukacji, tematyka edukacyjna jednak — jak zaznacza we wstępie T. Jaworski — stanowiąc dającą się wyraźnie wyodrębnić w twórczości Jubilata całość, z założenia nie znalazła w tomie swego odzwierciedlenia. Przybliży ją jedynie zestawienie kilku tytułów, zamieszczone we wstępie (s. 6).

Publikacja prezentowanego zbioru studiów spełnia jeszcze jedno — może najważniejsze — zadanie. Jest wyrażeniem szacunku i wdzięczności dla wybitnego historyka, zasłużonego badacza i wytrawnego nauczyciela akademickiego.

Małgorzata Szymczak